

PETER
KLEIN

THE LAST
IMPRESARIO

A THEATRICAL JOURNEY
FROM TRANSYLVANIA
TO TOSCANA

Peter Klein

Ultimul impresar

O călătorie teatrală Transilvania – Toscana

Prolog: Un moment de ascensiune

http://www.bjt2006.org/PK_Ultimul_Impresar_4523.pdf

1 Amintiri din România

Cum de m-am trezit încercând să fac să aterizeze fără autorizație un avion plin de balerini profesioniști în Italia? Permiteți-mi să încep cu începutul.

Am crescut în Timișoara, un oraș pitoresc din Banat, România. Deși familia mea nu a povestit niciodată despre cel de-al Doilea Război Mondial, rădăcinile mele evreiești și ororile săvârșite de șefii de stat români și de simpatizanții naziști au stat la baza motivației de a emigra.

Evreii au trăit în regiunea Banat din sud-vestul Transilvaniei cel puțin din secolul al II-lea era noastră. În vechiul cimitir sefard în Timișoara veți găsi morminte datând din timpul ocupației turcești din anii 1600, deși prima recunoaștere oficială scrisă a comunității evreiești de acolo a venit în 1716, odată cu Tratatul de pace de la Passarowitz. Tratatul a pus capăt dominației turcești și a permis locuitorilor evrei să rămână sub dominație austriacă.

Comunitatea evreiască din Timișoara a înflorit în anii 1800, iar în Monarhia Austro-Ungară, în 1867 evreii au obținut statutul de cetățeni cu drepturi egale. , și a ajuns în cele din urmă la o populație de aproape 7.000 de persoane. La sfârșitul secolului al XIX-lea, populația evreiască a ajuns la aproape 7.000 de persoane, iar orașul se mândrea cu o jumătate de duzină de sinagogi.

Când s-a încheiat Primul Război Mondial, harta Europei a fost redesenată, iar Austro-Ungaria a fost desființată. În consecință, Transilvania și Banatul au devenit parte a României în 1920. În deceniul care a urmat, populația evreiască din regiune a prosperat, obținând poziții guvernamentale de rang înalt și fiind prezenți în economie, cultură și chiar în sporturi de elită, cum ar fi scrima. Dar,

pe măsură ce evreii au devenit mai proeminenți, un curent subteran de antisemitism s-a amplificat, luând amploare la mijlocul anilor 1930.

În 1940, atât Ungaria, cât și România s-au aliat cu naziștii. În Ungaria, cei mai mulți nu au fost scutiți de obiectivul "Soluției finale" și au fost trimiși în mod sistematic în camerele de gazare. În România, situația nu era cu nimic mai puțin periculoasă, în special pentru evreii care trăiau în est, care erau adesea suspectați pe nedrept că aveau legături cu comunismul sovietic.

În 1941, dictatorul fascist al României, mareșalul Ion Antonescu, a ordonat masacrarea evreilor români din Basarabia și Bucovina de Nord, pe care URSS le anexase recent de la România, sub pretextul înăbușirii unei revolte. Einsatzgruppe nazist D s-a conformat cu plăcere și, cu cooperarea unora dintre localnici, a ucis între 100.000 și 120.000 de persoane. Masacre similare au avut loc în vestul Ucrainei perpetrate de armata română, unele dintre cele mai sângeroase având loc în orașul Odessa⁶.

Supraviețuitorii masacrelor din Basarabia și Bucovina de Nord au fost adunați împreună cu evreii din Bucovina de Sud și din regiunile Dorohoi din România și au fost forțați să ajungă în ghetourile și lagărele de exterminare din Transnistria, în vestul Ucrainei. Consecințele au fost tragice: 120.000 de persoane au fost ucise sau au murit de hipotermie, foamete și boli. În total, până la 400.000 de evrei au fost uciși în zonele controlate de România în timpul dictaturii lui Antonescu.

În copilărie, nu am auzit niciodată despre aceste orori. Poveștile pe care le spuneau părinții mei subliniau mândria față de istoria lor. Totuși, deși s-au petrecut la câteva sute de kilometri distanță, aceste tragedii au avut, fără îndoială, un impact asupra familiei mele.

Manifestări antisemite erau numeroase în Timișoara. În 1938, un legionar a aruncat o bombă în sala teatrului, unde avea loc o reprezentație a celebrei actrițe de limbă idiș Sidy Thal. Patru evrei din public au fost uciși și mulți au fost răniți. În 1940, guvernul a impus restricții economice asupra evreilor și a început să confişte proprietățile evreilor. În ciuda acestui mediu dușmănos, populația evreiască a orașului - care număra 10.950 de evrei în 1941 - a crescut la 11.788 în 1942, deoarece mulți evrei din împrejurimi au căutat un refugiu în orașul meu natal, unde comunitatea locală a oferit o protecție relativă.

Bunicii mei paterni: Irén și Jenő Klein

Bunicul meu patern, Eugene Klein, a fost ofițer în armata austro-ungară, decorat în Primul Război Mondial. Străbunica mea din partea mamei mele fusese baroneasă, dar și-a pierdut titlul când s-a căsătorit cu un om de rând. Nu am știut acest capitol din istoria familiei până în 2005, când unchiul meu Gyuri, care venise la New York pentru a sărbători cea de-a 85-a aniversare a mamei mele, mi-a oferit un șervețel cu o coroană pe care era reprezentată o stemă.

"De cât timp îl ai?" am întrebat, neîncrezător. "Mamă, știai despre asta?". Ea a ridicat din umeri și a zâmbit.

Părinții mei ne spusese întotdeauna că eram "speciali", că nu eram ca toți ceilalți din comunitatea noastră, dar eu presupusesem că se refereau la faptul că eram evrei și maghiari, nimic mai mult. În ciuda sentimentului antiievreiesc și a fantomelor mereu prezente ale celui de-al Doilea Război Mondial, am fost crescuți punând mai mult accent pe moștenirea noastră maghiară decât pe cea evreiască, deși, având în vedere acele condiții, poate că nu este atât de surprinzător.

Bunicii materni: Piroska și Leopold Wohlstein

Tatăl vitreg al mamei mele, Leopold Wohlstein, s-a căsătorit cu bunica mea la scurt timp după ce primul ei soț a murit la 31 de ani. El a lăsat-o pe bunica mea, Szilágyi Piroska, cu doi copii mici, o podgorie funcțională, mai multe proprietăți imobiliare și o afacere de succes cu gheață în Buziaș, un orașel cunoscut pentru izvoarele sale termale și popular ca destinație pentru băile de nămol în anii 1920 și 1930. Naci - așa cum îi spuneam eu și fratele meu, Gabriel - era o femeie practică și știa că nu poate gestiona atât de multe responsabilități. Și-a vândut proprietățile, s-a recăsătorit și s-a mutat din Buziaș - unde, în 1920, se născuse mama mea, Ari Wiener - la Timișoara, care era considerat "orașul mare", cu ofertele sale culturale și tramvaiele.

Bunicul meu vitreg, Leo, a fost un om excepțional de plăcut, cald și minunat. Avea distribuția pentru porțelanurile Meissen, Herend și alte mărci internaționale, ceea ce i-a permis mamei mele să se bucure de o copilărie confortabilă. Ea a urmat un liceu evreiesc privat din Timișoara, dar era de tradiție maghiară, cu puține ritualuri evreiești. Părinții mei și ceilalți evrei asimilați cu care socializau se identificau foarte mult ca evrei, dar se identificau în egală măsură ca maghiari, în ceea ce privește limba, bucătăria și cultura. Mă întreb acum despre insularitatea lumii lor sociale - de ce era exclusiv evreiască? Era din obișnuință? Sau din prudență? Părinții mei nu și-au exprimat

niciodată o lipsă de încredere evidentă în neevrei, dar poate pentru că cultura română și maghiară în general era atât de antisemită, poate că neîncrederea, sau cel puțin precauția, era inevitabilă. În orice caz, desertul emblematic al bunicii mele - și, în cele din urmă, al lui Ari - era unguresc - o "dobosh torte" în 16 straturi, cu glazură de zahăr caramelizat, care necesită cuțite înroșite pentru a pretăia glazura de zahăr!

Prin 1938, mama mea, Ari, se transformase într-o frumusețe de optsprezece ani, cu un arbore genealogic aristocratic. Se întâlnea cu George Klein, fiul unei familii respectate din comunitatea evreiască maghiară din Timișoara. Un bon vivant fermecător cu un ochi pentru pozne, George era amuzant și lipsit de griji, iar Ari a fost atrasă de natura sa fantezistă și impulsivă. Dar când Ari l-a întâlnit pe Andrew, vărul mai mare al lui George, a fost instantaneu cucerită de umanitatea, căldura și tăria de caracter a acestuia. Spiritual, athletic și fermecător, Andrew era mai ancorat în realitate decât vărul său mai mic, George. Abandonase liceul în 1929, la vârsta de 16 ani, pentru a-și întreține părinții după ce afacerea tatălui său se închisese și se afirmase deja ca un om de afaceri de succes, vânzând textile importate din țările din Europa de Vest. Oricât de mult s-a distrat în aventurile cu George, Andrew a fost cel care a câștigat cu adevărat dragostea lui Ari. Și astfel, cu puțin tact și sensibilitate față de ego-ul rănit al lui George, Ari și Andrew au început să devină o pereche.

Într-o după-amiază caldă și însorită din primăvara anului 1939, Andrew a ajuns la casa lui Ari de pe Strada Trandafirilor în strălucitorul său Chevrolet coupe decapotabil, zâmbind cu mândrie. Tocmai cumpăraseră una dintre primele decapotabile din Timișoara. De fapt, el a fost printre primii oameni din oraș care au deținut un automobil importat din America. Coupe-ul era un trofeu pe roți.

Cu cheile zornăind în mână, Andrew a sărit pe treptele verandei din fața casei lui Ari, urcându-le pe rând, două câte două.

"Vino cu mine la o plimbare cu mașina la țară, Ari!", a spus el entuziasmat. "Nu putea fi o zi mai potrivită!"

Ari știa că drumurile de țară care duceau spre dealurile din afara orașului erau înguste, șerpuitoare și în mare parte neasfaltate, așa că a ezitat. De câte ori auzise de camioane sau autoturisme care au făcut pană de cauciuc din cauza pietrelor ascuțite împrăștiate pe drum?

Dar Andrew era insistent.

"Îți propun un târg", a spus el. "Dacă te aduc acasă întregă, trebuie să-mi promiți că te căsătorești cu mine".

Și așa a fost. La 13 august 1939, sub chuppah Sinagogii Neologe din Timișoara, părinții mei, plini de speranță și foarte îndrăgostiți, au devenit soț și soție. Ari era îmbrăcată frumos într-o rochie de mireasă lungă, din dantelă. Au respectat ritualurile unei nunți evreiești - schimb de inele, recitarea binecuvântărilor, spargerea unui pahar - mai mult din respect pentru tradiție decât din cauza propriilor lor convingeri religioase.

La mai puțin de o lună mai târziu, în timp ce părinții mei se aflau în luna de miere în Munții Carpați, Germania a invadat Polonia.

În timp ce Europa se scufunda în coșmarul celui de-al Doilea Război Mondial, se părea că Banatul va rămâne relativ protejat. Dar, pe măsură ce naziștii își croiau drum spre est, persecuția evreilor din Europa de Est s-a intensificat, iar ceea ce fusese o teamă vagă de prezența nazistă în România a devenit o realitate terifiantă. Pe măsură ce norii războiului se adunau deasupra Transilvaniei, lumea pe care Ari și Andrew o cunoșteau a început să se destrame.

Din pură întâmplare, Regele Carol II, monarhul conducător, avea o amantă cu origini evreiești. Pe nume Magda Lupescu, aceasta era o femeie fermecătoare și frumoasă. Se zvonea că ea îl convinsese pe rege să oprească deportarea în masă a evreilor români din Banat în lagărele de concentrare naziste și să înființeze, în schimb, lagăre de muncă forțată. Sistemul de lagăre de muncă a fost o alternativă brutală, dar mai puțin letală, decât lagărele de concentrare din Germania și Polonia.

În 1941, la mai puțin de doi ani de la nunta părinților mei, tatăl meu a primit ordin să fie trimis într-un lagăr din zona rurală a Aradului, la un batalion aflat la nord de oraș, alocat reparării și întreținerii drumurilor și liniilor de cale ferată ale serviciului național al Timișoarei. Femeile evreice nu au fost obligate să se înroleze în lagăre, dar teama de ceea ce s-ar putea întâmpla cu ele în absența soților lor le-a împins pe multe dintre ele să se ascundă în mediul rural transilvănean. Deși părinții mei rareori reușeau să comunice în timp ce tatăl meu se afla la Arad, ocazional reușea să-l mituiască pe căpitanul lagărului pentru a-i permite să meargă acasă în weekend-uri, cu promisiunea că se va întoarce luni dimineața la ora 8:00. Aceste vizite erau puține și rare. Și mai puțin frecvente erau reîntâlnirile sale cu mama mea, deoarece, atunci când reușea să se întoarcă, tata găsea adesea un bilet de la mama în care aceasta îi explica că se refugiase la țară și spera să-l vadă la următoarea vizită.

În august 1944, cu nouă luni înainte de căderea Berlinului, sovieticii au eliberat România, punând capăt lagărelor de muncă și trimițându-i pe evreii umiliți și doborâți acasă la familiile lor.

Părinții mei nu au pierdut timpul pentru a-și întemeia o familie. M-am născut la 22 iulie 1945, un bebeluș sănătos, de trei kilograme. Părinții mei tocmai cumpăraseră o casă spațioasă cu trei camere pe strada Vladica Bădescu, lângă Piața Lahovari, una dintre primele din Timișoara cu încălzire centrală, băi moderne și o mică grădină pitorească. Aveam o infirmieră și o menajeră. Tatăl meu s-a întors la vânzarea de textile și, din nou, afacerea lui a înflorit. Deși ravagiile provocate de război au reverberat în cea mai mare parte a Europei, Timișoara s-a bucurat de doi sau trei ani fericiți, după ce a fost eliberată de armata rusă. Părinții mei au putut să continue de unde au întrerupt la începutul războiului, ducând o existență confortabilă burgheză.

Dar inocența acelei vieți s-a încheiat brusc în 1948, când comuniștii au preluat puterea. Comuniștii au decretat că magazinele, afacerile și bunurile personale ale oamenilor nu le mai aparțineau; acestea erau "naționalizate" (un eufemism pentru "furate"). Conturile bancare și banii lichizi au devenit lipsiți de valoare peste noapte, deoarece moneda a fost schimbată. Cetățenilor li s-a ordonat să-și predea toate bijuteriile și obiectele de valoare guvernului. O rudă dragă de-a noastră a făcut mulți ani de închisoare, pentru că a încercat să păstreze câteva dintre bunurile sale. Familiile

din clasa de mijloc și superioară care posedau case de generații întregi au fost date afară fără ceremonii pentru a face loc celor în care comuniștii puteau avea încredere - proletarii. Zeci de mii de oameni au fost forțați să se mute în apartamente mici și vechi, care ofereau puțin sau chiar deloc confort modern.

Familia noastră nu a fost indemnă. La scurt timp după nașterea fratelui meu Gabriel, în martie 1948, iubita casă pe care tatăl meu o cumpărase pentru familia sa în creștere a fost naționalizată, iar noi am fost forțați să ne mutăm în casa bunicilor mei, un mic apartament cu două dormitoare și o baie. Sub un acoperiș care adăpostea confortabil două persoane, convergeau acum o familie de șase persoane: bunicii mei paterni, Iren și Eugen; mama și tata, Gabriel și eu. Aceasta avea să fie Timișoara tinereții mele. Nu împlinisem încă trei ani, dar am o amintire vie a faptului că stăteam în pat când părinții mei mi-au prezentat o "monedă românească nouă", ca și cum ar fi fost ceva special. Încercările lor disperate de a limita devastarea cu care se confruntau erau palpabile la fiecare pas. O rămășiță a unei vieți anterioare: aveam o oliță de cristal pe care o promisem de la Leo, bunicul meu vitreg, care vânduse cristal fin și porțelanuri fine înainte ca comunismul să ne schimbe pentru totdeauna viețile. O ironie a soartei este și faptul, că olița de cristal o foloseam noi copiii ca oală de noapte, sau "billy" cu o numeam pe acea vreme în Banat.

Totuși, în comparație cu o mare parte din tineretul evreu din Timișoara sub ocupația sovietică, Gabriel și cu mine am fost norocoși. Comuniștii au închis afacerea de comerț cu ridicata cu textile a tatălui meu, dar statul l-a angajat contabil-șef la Electromotor, o companie administrată de comuniști, cu aproximativ 500 de angajați, specializată în fabricarea și vânzarea de mașini electrice și generatoare. Provenind dintr-o bunăstare relativă, părinții noștri erau oameni cultivați și bine educați. Ei - și toți cei patru bunici ai noștri - vorbeau mai multe limbi, erau culti și, deși nu călătoriseră niciodată dincolo de granițele vechiului Imperiu Austro-Ungar, înțelegeau lumea. Circumstanțele au împins familia noastră laolaltă din punct de vedere fizic, dar a fost întotdeauna apropiată din punct de vedere emoțional și, în virtutea situației în care trăiam, legătura pe care am creat-o cu părinții și bunicii mei a fost foarte stabilă. Lecțiile pe care mi le-au transmis nu le-am uitat toată viața.

De la vârsta de trei până la optsprezece ani, familia mea - cei doi bunici, părinții mei, Gabriel și cu mine - a locuit într-un apartament înghesuit cu două dormitoare, la etajul al doilea al unei clădiri patriciene cu două etaje, cu o lucrare elaborată din fier forjat pe scări și pe balcon. Bucătăria era o încăpere mare și rece, cu o sobă cu gaz care avea un singur arzător. Nu aveam apă caldă, așa că încălzeam apa pe aragaz pentru băi. Nu aveam frigider, ci doar o cutie de gheață pe care o foloseam ori de câte ori făceam rost de bucăți de gheață. Aceasta dura o zi sau două, ceea ce însemna că majoritatea alimentelor rezistau doar câteva zile. Laptele nu era pasteurizat, așa că trebuia să fie fiert. Nu aveam hârtie igienică în baie, dar eram fericiți să folosim ziarul partidului comunist român, Scînteia. Aceasta a fost singura utilizare pe care am avut-o pentru acea hârtie!

În ciuda faptului că trăiam într-un spațiu atât de restrâns și că pierdusem majoritatea bunurilor materiale, părinții mei au reușit să mențină un mediu cald, armonios și stimulant. De fapt, din moment ce cariera de om de afaceri a tatălui meu fusese încheiată, Gabriel și cu mine am devenit proiectele sale. De la o vârstă fragedă, am înțeles că nu era loc pentru dezacorduri sau supărări din cauza a ceea ce pierdusem. Trebuia să fii stoic.

Timișoara pe care o cunoscuseră părinții mei înainte de 1948 era un orașel rafinat și fermecător, cu mai multe linii de tramvai, o orchestră simfonică, o operă elegantă, aproape grandioasă, cu 700 de locuri, teatre care jucau piese în patru limbi și o abundență de brutării, buticuri și afaceri locale. Era un paradis multicultural în care maghiari, români, germani, sârbo-croați și evrei coexistau în pace și armonie. Timișoara mea a fost un oraș jefuit de ruși de bogățiile sale și saturat de antisemitism. În anii 1950, soldații ruși patrulau pe străzi. Primele cuvinte rusești pe care le-am auzit au fost "Davay tchass'ii!". "Dă-mi ceasul tău de mână!"

De la început, am avut trei lucruri împotriva noastră, la fel ca părinții noștri și majoritatea evreilor maghiari înstăriți din România. În primul rând, faptul că eram maghiari în România însemna că simbolizam valori care contraveneau idealurilor comuniste. Maghiarii erau în mod tradițional mai educați, mai civilizați și mai bogați decât românii, deoarece făceau parte din Imperiul Austro-Ungar, în timp ce România suferea încă de pe urma vremurilor când aparținea Imperiului Otoman, mult mai puțin dezvoltat. Acest lucru însemna că era puțin probabil ca noi să urmăm linia partidului și, prin urmare, eram suspectați.

În al doilea rând, eram evrei într-o țară care, deși se declara comunistă, era încă puternic ortodoxă și tolera creștinismul atâta timp cât nu era discutat în mod deschis.

În al treilea rând, făceam parte din clasa superioară de altădată. Acest lucru ne făcea dușmani ai comuniștilor, care nu aveau încredere decât în proletarii lor needucați, dintre care mulți nici măcar nu știau să scrie sau să citească.

Mă simțeam ca un străin din toate punctele de vedere. Limba familiei mele era diferită. Acasă, părinții și bunicii mei desconsiderau sau negau în secret propaganda predată la școală. Ne simțeam ca niște cetățeni marginalizați, împinși într-o lume represivă și din ce în ce mai restrânsă. Adăugând la sentimentul meu de izolare, mama mea devenea din ce în ce mai instabilă sub presiunea circumstanțelor și era adesea nerezonabilă, amenințând că va părăsi casa dacă ne purtăm urât. Tatăl meu ne-a rugat pe mine și pe fratele meu să o liniștim.

Din fericire, tatăl meu avea o influență liniștitoare acasă. În ciuda faptului că nu vorbea prea mult, era foarte atent și implicat. Suferise opresiuni, munci și greutăți, dar reușise să fie un părinte excepțional, învățându-ne pe Gabriel și pe mine tot ce știa. Când era copil, bunicii mei au angajat un profesor de germană pentru el și pentru fratele său mai mare, Miklos. Au învățat nu numai limba, ci și canonul literar german. La vârsta de 10 ani, tatăl meu devenise deja un bun cunoscător al limbii. Ne-a transmis dragostea sa pentru limbile străine lui Gabriel și mie și ne-a cultivat aprecierea pentru poezie, literatură și muzică clasică. În fiecare seară citea cu voce tare din Goethe, Schiller și din scriitorul și poetul său preferat din secolul XX, Erich Kästner, traducând textul original în limba maghiară. Părinții săi, de asemenea, aveau cunoștințe aparent nesfârșite despre cultura, arta și muzica occidentală, în ciuda faptului că nu au călătorit niciodată, și ne-au împărtășit cât de mult au putut.

Cărțile noastre ne-au oferit o fereastră către o altă lume, deși părea ireală. Tatăl meu a inventat un joc prin care am învățat capitalele fiecărei țări. Era o modalitate de a păstra vie speranța că, într-o zi, vom putea părăsi purgatoriul nostru comunist, singura lume pe care o cunoșteam. Dacă mă gândesc bine, mi-e greu să cred că nu m-am plictisit de acest exercițiu repetitiv, dar aveam nevoie

de el. Lumea mea interioară a devenit o sursă bogată de plăcere. A fost greu să renunț la această apărare împotriva asaltului lumii exterioare - nu numai că era satisfăcătoare, dar era ceva ce puteam controla.

Nu eram deloc singurii care visau la viața de cealaltă parte a Cortinei de Fier. Singurii români care puteau solicita autorizație de a emigra erau etnicii germani, care puteau emigra în Germania, și evreii, care puteau merge în Israel sau în Occident. Dar cererea de emigrare avea un preț: instantaneu, deveneai un cetățean de mâna a doua. Cum puteai să respingi comunismul minunat, fabulos, în care toți eram umăr la umăr? Erai trecut pe lista neagră, retrogradat la locuri de muncă de cel mai jos nivel. Copiilor nu li se permitea să meargă la facultate. Cu toate acestea, toți cei care erau eligibili au depus cerere pentru a emigra. Am văzut-o nu doar ca pe cea mai bună opțiune, ci și ca pe o declarație de sfidare: viața în România era intolerabilă; merita să ne asumăm riscul.

În 1947, în Timișoara existau peste 13.600 de evrei care supraviețuiseră războiului. Până în 1956, mai erau doar aproximativ 6.700 - cei mai mulți dintre ei emigraseră pentru a scăpa de depravările și opresiunea regimului comunist. În 1949, părinții mei au început să depună cereri la stat pentru dreptul de a emigra. Aveau să treacă mulți ani până când visul nostru de libertate avea să devină realitate.